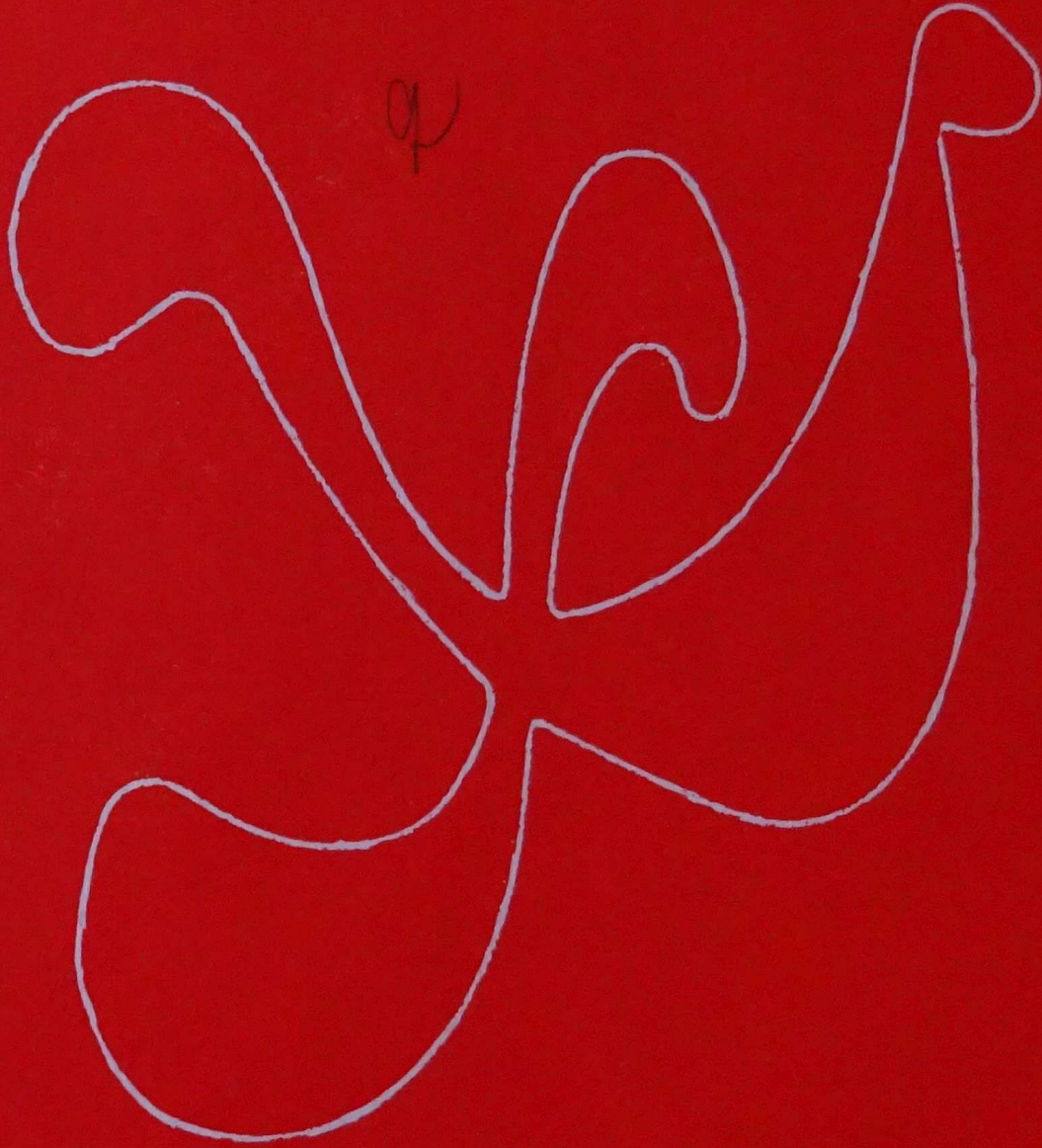

1-2

BULLETIN

PSYCHOLOG V ČESKOSLOVENSKU

ORGÁN ČSPS
SPS

ROČNÍK 13
1982
ČÍSLO 1—2

T.

Bulletin Psychológ v Československu slúži pre internú potrebu členov a orgánov ČSPS. Uverejňuje príspevky, skúsenosti a poznatky týkajúce sa života ČSPS a SPS, práce psychologickéj profesie a členov spoločnosti ako aj anotácie knižných publikácií. Vychádzajú dve čísla ročne. Zasláné príspevky považuje redakcia za definitívne znenie, vyhradzuje si však právo redakčne ich upraviť. Rukopisy nevraciamy. Žiadame prispievateľov, aby zohľadnili profiláciu bulletinu. Príspevky posielajte dvojmo, gramaticky a jazykovo upravené s maximálnym počtom opráv 5 na jednej strane, písané obriadok (30 riadkov na jednej strane).

Príspevky posielajte na adresu:

REDAKCIA BULLETINU PSYCHOLÓG V ČESKOSLOVENSKU

Psychologický ústav UK

ul. 29. augusta č. 5

811 08 Bratislava, tel.: 25 76 01

Redakčnú radu vedie: Doc. dr. Jozef Koščo, CSc.

Fraňková, DrSc., dr. J. Urbanová, CSc.

Členovia: dr. J. Ch. Raiskup, dr. J. Výrost, CSc., dr. R. Kohoutek, dr. S. Fraňková, DrSc., dr. J. Urbanová, CSc.

Výkonný redaktor: PhDr. Elena Hradiská (tel.: 31 40 86)

OBSAH

Životné jubileum štátnika: súdruh Gustáv Husák sedemdesiatročný
K šesťdesiatinám súdruha Jozefa Lenárta

I. Z ODBORNÉHO ŽIVOTA

Úlohy vedeckých spoločností pri SAV v rozvoji vedy a techniky
po XVI. zjazde KSČ a KSS (D. Kováč) 7

II. Z ČINNOSTI ČSPS a SPS

Z činnosti hlavného výboru ČSPS (D. Kováč) 12
O čom sa rokovalo na poslednom zasadnutí ÚV SPS v Banskej
Bystrici (J. Müllner) 13
Stav priprav legislatívnej úpravy poskytovania psychologických
služieb v SSR (M. Kubalák) 14
Úlohy psychologických vied v procese ďalšieho rozvoja českoslo-
venskej výchovnovzdelávacej sústavy (J. Vonkomer) 17
Pracovní setkání psychologů umění ČSSR (J. Viewegh) 22
Psychológia obchodu, reklamy a spotrebiteľa (M. Musil) 25

III. Z NAŠICH PRACOVÍSK

XI. celoštátne kolo ŠVOČ pedagogických fakúlt v odbore psycho-
lógia (J. Rosina) 28
Teoreticko-metodologické problémy psychologického výskumu (J.
Hudeček) 32
Seminár „Problémy osobnosti a jej rozvoj v podmienkach vyspelej
socialistickej spoločnosti“ (Z. Bartíková, M. Bratská, M. Musil) 35
Plán odborných podujatí ČSVTS na rok 1983 39

IV. TRIBÚNA NÁZOROV, DISKUSIÍ, KRITÍK

Nové perspektívy pôsobnosti psychológie práce v zdravotníctve
(J. Ch. Raiskup) 41

V. PERSONÁLIE (JUBILEÁ)

Noví členovia SPS 48

VI. PSYCHOLÓGIA VO SVETE

Výročná správa o najdôležitejších činnostiach IUPS v roku 1981
Prečo premena IUPS na IUPsyS' 51
Aktivita medzinárodných organizácií psychologov na kongrese
v Edinburghu (J. Daniel) 53
K. 80. narodeninám E. H. Eriksona (P. Říčan) 53

VII. ANOTÁCIE

I. Z ODBORNÉHO ŽIVOTA

ÚLOHY VEDECKÝCH SPOLOČNOSTÍ PRI SAV V ROZVOJI VEDY A TECHNIKY PO XVI. ZJAZDE KSČ A KSS

V súlade s plánom činnosti Predsedníctva Slovenskej akadémie vied konal sa dňa 10. 3. 1982 aktív predsedov a vedúcich straníckych skupín vedeckých spoločností združených pri SAV. Hlavný referát predniesol člen korešp. Gustáv Čatár, predseda Komisie pre organizáciu vedeckých spoločností pri SAV. Po ňom sa ujal slova akademik Vladimír Hajko, predseda SAV. V diskusii potom vystúpili predseda Slov. psychol. spoločnosti, predseda Slov. chem. spoloč., Slov. histor. spoloč., Slov. spoloč. pre mechaniku, Jednoty slov. matematikov a fyzikov, Slov. filoz. spoloč., Slov. meteorol. spoloč., Slov. astron. spoloč. a ďalší. Hlavný referát ako aj uvedené i ďalšie diskusné príspevky prináša Informačný spravodaj KOVS, 1982, č. 2.

Voľne prednesené vystúpenie predsedu Slov. psychologickéj spoločnosti pri SAV prinášame v autorizovanom výbere.

PSYCHOLÓGIA TEJTO EPOCHY V NAŠEJ SÚČASNOSTI

Žijeme v epoche, v ktorej popri údive nad revolučnými atakmi vedy do makro- a mikrosвета mnohí sú ochotní priznať epochálnu krízu človeka. Skutočne, vedeckotechnická revolúcia vyhranila problematiku človeka nielen ako osobnosti, ale aj ako ľudstva na tejto planéte. V súvislosti s diagnostickou otázkou, či ide o všeobecnú krízu človečenstva, poznáme terapiu: v spoločenských systémoch budujúcich beztriednu makroštruktúru vznikajú v histórii ľudstva podmienky pre bezprecedentný rozvoj osobnosti každého.

Nielen vrcholné rokovania vedúcej politickej sily v Československu, ale aj nedávne zjazdy komunistov v krajinách socialistického spoločenstva výstižne odrazili jednu z najvýznamnejších črt našej súčasnosti, keď zvýraznili objektívne rastúci význam subjektívnych činiteľov v ekonomickom, sociálnom a kultúrnom rozvoji tej-ktorej krajiny.

Dobre vieme, že východiskovým článkom všetkých subjektívnych činiteľov je konkrétny človek, občan, osobnosť. A novodobým vedným odborom skúmajúcim človeka na úrovni, ktorá napokon zodpovedá za jeho konanie, je dnes prirodzene psychológia. Z toho potom plynie, že politické vyzdvihnutie spoločenského významu subjektívnych činiteľov znamená o. i. aj zvýraznenie úloh, ktoré dnes stoja pred psychológiou. Možno, že mnohí to nepostrehli ako my, ale v hlavnej správe zjazdu KSS sa po prvý raz v doterajšej histórii expressis verbis vyzdvihla úloha psychológie ako vedného odboru: a to nie hocikde, ale v hlavnom smere, t. j. v riadení spoločenských procesov.

Slovenskí psychológovia v úzkej spolupráci s českými psychológmi neostali ľahostajní k tejto výzve. V rozpracovaní záverov XVI. zjazdu KSSČ a zjazdu KSS si predovšetkým po novom hierarchizovali spoločenské fungovanie odboru. Z hľadiska vlastných síl znovu vytriedili najprekérnejšie problémy na riešenie a napokon vytýčili najbližšie taktické i strategické ciele.

Som vďačný, že o tom môžem informovať toto interdisciplinárne vedecké fórum aj konkrétnejšie, pretože som presvedčený, že v hre je tu viac ako jeden vedný odbor, činnosť jednej vedeckej spoločnosti.

Spoločenské poslanie psychológie v tejto epoche i našej súčasnosti vidíme v týchto úlohách:

1. Prispievať k zvyšovaniu efektívnosti riadenia národného hospodárstva a sociálnych procesov uplatňovaním odborných psychologických prístupov v skvalitňovaní ľudského činiteľa;

2. V súlade s nepopierateľnou ideologickou funkciou psychológie angažovať sa v psychologickom zvyšovaní pôsobenia politickej propagandy, pri utváraní vedeckého svetonázoru, pri tvorbe a rozvíjaní socialistického spôsobu života, v boji proti maloburžoáznym sociálnopsychickým pozostatkom a nánosom vo vedomí ľudí ako aj v zápase o zachovanie mieru vo svete;

3. Prispievať k zvyšovaniu produktivity práce vytváraním psychologicky vhodných podmienok pre prácu (psychologickým vylepšovaním bezpečnosti práce a osobitne dopravy, zlepšením pracovnej klímy atď.) a tým nielen odhaľovať ľudské rezervy vo výrobe, ale aj zabezpečiť želaný rozvoj osobnosti pracujúcich;

4. Podieľať sa na upevňovaní telesnej i duševnej kondície a zdravia obyvateľstva všetkých vekových kategórií poskytovaním komplexných psychologických služieb, zvyšovaním psychologickéj starostlivosti o rodinu, účasťou psychológov v liečebno-preventívnej starostlivosti, pri vytváraní osobitných programov starostlivosti o vedúcich pracovníkov, špičkových športovcov, prestarnuté osoby a i.;

5. Prispievať k efektívnemu výchovnovzdelávaciemu procesu na všetkých úrovniach: súčasne dbať o to, aby sa nenarušovala rovnováha medzi rozumovou a ostatnými zložkami osobnosti a aby sa psychologickými rozvíjajúcimi prístupmi zabezpečoval primeraný rozvoj všetkých, teda aj narušených a rizikových detí, ako aj talentovaných jedincov;

6. Vnášať psychologické hľadiská do projektovania, vývoja i využívania výrobných techník a všetkých produktov a výtvorov, pokiaľ slúžia ľuďom, či už ako výrobcami alebo ako užívateľmi.

Uvedené ďalšie úlohy psychológie pri výstavbe vyspelej socialistickej spoločnosti vyúsťujú napokon do širokej celospoločenskej úlohy, t. j.;

7. V spolupráci s inými vednými odbormi priamo prispievať k historickému procesu utvárania nového človeka v podmienkach vyspelej socialistickej spoločnosti.

Žiaľ, nemáme tu čas ani priestor na konkretizáciu toho, čo sa tu vymenovalo. Dovoľte preto aspoň jeden ilustratívny príklad z oblasti riadenia.

V ČSSR je asi milión ľudí, ktorí majú v rámci svojich pracovných povinností posudzovať o. i. aj ľudské vlastnosti druhých; približne toľko

je u nás vedúcich pracovníkov. Takéto posudzovanie je dnes už viacmenej odborná činnosť. Život nás však poučuje, že bežný pozorovateľ dokáže skôr či neskôr odraziť u druhých pomerne spoľahlivo len ich extrémne vlastnosti. No ani tie nemusí adekvátne zhodnotiť a o to menej zatriediť, pretože ako hlavné kritérium používa predovšetkým svoju vlastnú skúsenosť. Z toho sa dá vyvodiť, že osoby s neextrémnymi individuálnymi a osobnými vlastnosťami, a to je prevažná časť pracujúcich, ostávajú v bežnom posúdení nediferencovanou množinou. Do svojich záznamov potom dostáva takýto pracovník, ako sa možno presvedčiť, niektoré z variantov všeobecných výrokov: je pracovitý a v kolektíve obľúbený. Netreba tu azda dokazovať, že takéto paušalizovanie nezodpovedá životu. No nielen v tom je jeho chyba. Nekvalifikované hodnotenie pracovníka sa generalizuje na celkové oceňovanie pracujúceho človeka a vyvoláva, ako ukazujú výskumy, prinajmenšom dva dôsledky. Priam zabíja aktivitu a iniciatívu zameranú proskupinovo a prosociálne a vytvára podhubie, na ktorom vyrastajú problémy ľudských vzťahov na pracovisku. A tu treba otvorene povedať: zlepšenie ľudských vzťahov na pracoviskách výstavby rozvinutého socializmu predstavuje podľa sovietskych odborníkov väčšie rezervy celkového zvýšenia produkcie, než ich môže poskytnúť súčasný vedeckotechnický rozvoj.

Druhú oblasť rozpracovania zjazdových záverov dovoľte mi začať stručným predstavením našich vlastných subjektívnych činiteľov. V SSR bolo koncom 6. päťročnice okolo 1000 odborných psychológov, čo z medzinárodného hľadiska — osvedčených štandardov — je nedostatočné (napr. len v rezorte zdravotníctva by malo pôsobiť, nielen podľa tohto štandardu, ale aj u nás schválených schém vyše 1000 odborných psychológov. Takmer polovica psychológov u nás (44 %) je mladších ako 30 rokov, Bratislava je najväčším psychologickým mestom Československa (20 % všetkých psychológov).

Ak si predstavíme, že v 50. rokoch, pri vzniku Slov. psychologickéj spoločnosti, bolo nás všetkých (i inokvalifikovaných) dovedna 46, už sám nárast odborných psychológov je jedinečným výsledkom podpory vednej politiky KSČ. Pravda, tento ukazovateľ sám o sebe ešte neprináša úžitok. Nakopil i viacero problémov, ktoré my vo vedení SPS vidíme v týchto protirečivých skutočnostiach:

1. Existuje značný rozpor medzi objektívne existujúcimi potrebami odborných psychologických prístupov v rôznych úsekoch spoločenskej praxe a medzi subjektívnymi názormi riadiacich pracovníkov na poskytovanie odbornopologických služieb v týchto úsekoch;

2. Neexistuje uspokojivý súlad medzi tradične vytváranou štruktúrou odbornej pripravenosti a spôsobilosti psychológov a medzi vystupujúcou spoločenskou objednávkou na prípadné psychologické služby;

3. Zvyšuje sa neefektívnosť celkovej štruktúry československej psychológie, keď medzi rozrastajúcou sa odbornopraktickou činnosťou a základnými výskumnými aktivitami v psychológii stále citeľnejšie absentuje prepojenie aplikovaným výskumom: okrem niekoľkých málo prípadov niet u nás v rezortoch náležite vybudovaných psychologických pracovísk;

4. Pôsobenie psychológov v rôznych úsekoch spoločenskej praxe nemá žiadúcu kompetentnosť, niet právnej zodpovednosti za poskytované psychologické služby, ale niet ani právnych nárokov na ne;

5. Neexistuje centrálné riadenie všetkých psychologických aktivít, ktoré by sledovalo hlavné smery rozvoja psychológie v Československu a zjednocovalo niekedy rozbiehajúce sa podnikanie jednotlivcov či skupín.

Nakoniec mi dovoľte aspoň telegraficky sa dotknúť tretej oblasti rozpracovania záverov XVI. zjazdu KSČ a zjazdu KSS na podmienky SPS, t. j. vytýčenia najbližších úloh taktického i strategického charakteru.

Stranícka skupina ÚV SPS ich svojho času sformulovala do troch bodov:

1. Existuje rozpor medzi objektívne existujúcimi potrebami odborných psychologických prístupov v rôznych úsekoch spoločenskej praxe a subjektívne uvedomovanými požiadavkami vedúcich pracovníkov týchto úsekov na odborné psychologické prispievanie. Ide najmä o priemyselnú výrobu, kde zastúpenie psychológov je vcelku sporadické, pretože v mnohých výrobných závodoch je úspešnosť diktovaná samými výrobnými kritériami bez využívania rezerv v ľudskom činiteľovi a bez ohľadu na formatívny účinok pracovnej činnosti na osobnosť pracujúcich.

2. Pretrváva nesúlad medzi tradičnou štruktúrou odbornej pripravenosti psychológov a existujúcou spoločenskou objednávkou na pradávané psychologické služby. Kým u psychológov často prevláda orientácia na modifikovanie narušeného správania jedincov, také činnosti ako sú napr. sociálne plánovanie, kádrová a personálna práca, výchova učňov a i. sú len sporadicky prekrývané psychologickou odbornosťou. Pritom sa žiada podčiarknuť, že okrem vlastnej psychologickéj praxe rádius profesionálneho uplatnenia psychológov je neobyčajne široký (v priemyslovom návrhárstve, poradcovia vedúcich pracovníkov, v kádrovo-personálnej práci atď.).

3. Napokon nemožno zamlčať paradox, že aj pri celkove nedostatočnom počte odborných psychológov v ČSSR (z hľadiska medzinárodných kritérií), časť kvalifikovaných psychológov nevykonáva svoju odbornú prácu: systemizované miesta, resp. úseky pre odbornú psychologickú prácu sa (pre už uvedený rozpor) nezabezpečujú plánom. Tento stav má ultraparadoxný dopad aj na ďalší rozvoj psychológie v tom, že v poslednom čase došlo k citeľnému zníženiu počtu prijímaných poslucháčov na odborné štúdium psychológie na čs. vysokých školách.

Ak mám byť najkoncentrovanejší, v týchto dňoch či mesiacoch sa vedúce orgány SPS, predovšetkým P SPS plne koncentrujú na dve úlohy: prípravu zabezpečovania legislatívneho poskytovania psychologických služieb obyvateľstvu v SSR a na prípravu V. zjazdu SPS roku 1983 pri 25. výročí založenia spoločnosti, na ktorom by sa v rámci odborného rokovania o psychológii v utváraní osobnosti schválila aj stratégia, ako účinnejšie dostať psychológiu do nášho života. K tomu všetkému potrebujeme účinnú pomoc ako zo strany našich politických, tak aj odborných orgánov, t. j. SAV.

Celkom na záver dovoľte vyznať naše presvedčenie takto: byť psychológom v epoche prelomových problémov človečenstva v podmienkach našej súčasnosti nie je len pracovným pôsobením, ale aj spoločenským poslaním; práca je to dosť dramatická, ale poslanie ušľachtilé. Napokon z hľadiska človeka jedno z najperspektívnejších.

Damián Kováč

STUDIA PSYCHOLOGICA, roč. 24 č. 3—4/82

OBSAH

Predhovor

- MARTON, M., SZIRTES, J.: Spriemernený lambda potenciál a spracovanie vizuálnej informácie
- PETZOLD, P.: Tendencie v integrácii sociálnej informácie
- d'YDEWALLE, G.: Psychofyzikálne metódy na vyjasnenie účinkov očakávania testu
- DŽAFAROV, E. N.: Všeobecný model pre detekciu vizuálneho pohybu
- SYDOW, H.: Sémantické vedomosti v predškolskom veku a ich využitie v pamätových úlohách
- LANDER, H. J., ZEH, U.: Vplyv kategoriálne zostaveného obsahu pamäti na reprodukčný výkon
- SCHMIDT, K. D.: Časový priebeh znovupoznávania geometricky transformovaného obrázkového materiálu
- PERLWITZ, E.: Ťažkosti v prezentovaní kognície a posilnenia v teóriách sebakontroly
- d'YDEWALLE, G.: Nový pohľad na psychológiu posilňovania ľudského učenia
- ZAHN, H. E.: Donútenie k poriadku: Človek ako pôvodca náhod
- MAGNUSSON, D.: Situačné analýzy — ilustrácia v zmysle náhodných situácií
- HUBER, H. P., HUBER, D., HERPER, R.: Psychologické a psychofyzikologické aspekty u pacientov s kazuistikou dlhodobej migrény
- MATERN, B.: Kognitívny tréning v priemysle
- KRAUTH, J., LIENERT, G. A.: Základy a modifikácia konfigurálnej frekvenčnej analýzy
- KOVÁČ, D.: Experimentovanie v psychológii alebo psychologické experimentovanie?
- DESSEV, L.: Psychologické klíma a psychologické ovzdušie v kolektíve
- DESSEVA, B.: Psychologické charakteristiky konfliktov v obchode
- HALMIOVÁ, O., POTAŠOVÁ, A.: Pamäť a paradigma styku
- KARMOS, G., CSEPE, V., MOLNÁR, M.: Zmeny oneskorených komponentov evokovaných potenciálov sluchovej kôry u mačiek pri rozličných reakciách správania
- KODÝM, M.: K metodologickým a teoretickým problémom spôsobilosti
- KOVÁČ, D.: Interakcia v párových systémoch človeka. Nepovšimnutá provokácia pre psychológov
- LINHART, J.: K teórii kognitívnych procesov a kreatívneho myslenia
- PATAKI, F.: Prístupy k štúdiu sociálnej identity v sociálnej psychológii
- POŽÁR, L.: Vplyv dlhodobej senzorickej deprivácie na znovupoznanie verbálneho materiálu
- SCHNITZEROVÁ, E., BUBELÍNI, J.: Niektoré výsledky výskumu kolektívu mladých robotníkov
- SOININEN, K., HÄMÄLÄINEN, H., JÄRVILEHTO, T.: Závislosť somatosenzoricky evokovaných potenciálov na intenzitu a rýchlosť krátkych taktických pulzov v rôznych úlohách

AKTIVITA MEDZINÁRODNÝCH ORGANIZÁCIÍ PSYCHOLÓGOV NA KONGRESE V EDINBURGHU

Počas XX. kongresu aplikovanej psychológie, organizovaného v dňoch 25.—31. 8. 1982 v Edinburghu sa konalo zasadnutie Valného zhromaždenia IUPS a Rady EFPP (Európskej federácie profesionálnych psychológov). Kongresu som sa zúčastnil ako jediný delegát ČSSR a správa o jeho odbornom programe bude publikovaná v Československej psychológii.

Valné zhromaždenie IUPS sa zaoberalo niektorými výskumnými projektami, ktoré sa realizujú pod egidou tejto organizácie. Týka sa to najmä projektu zameraného na využitie počítačov vo výrobe, školách, ale aj súkromnom živote. Iný projekt sa týka riešenia špeciálnych otázok v rozvojových krajinách.

V súvislosti s vydávaním časopisu „International Journal of Psychology“ bola vyslovená požiadavka, aby národné organizácie zasielali príspevky o svojich aktivitách.

Značná pozornosť sa venovala včasnému dodaniu potrebných podkladov pre nový adresár psychológov. Za tieto podklady sú zodpovedné jednotlivé národné asociácie, ktoré dostali pre tento cieľ potrebné inštrukcie. Direktórium by malo vyjsť k medzinárodnému kongresu roku 1984, ktorý bude v Mexiku.

Európska federácia profesionálnych psychológov sa venuje predovšetkým legislatívnym otázkam profesie psychológa v Európe. Podľa výsledkov dotazníkového prieskumu (dotazník vyplnili len niektoré asociácie) sa im venuje pozornosť od sedemdesiatych rokov. Zatiaľ príslušné zákonné opatrenia týkajúce sa profesie psychológa nemajú v Poľsku*, Dánsku, Nemeckej spolkovej republike*, Fínsku, Veľkej Británii, Švajčiarsku*, Taliansku a v Rakúsku* (štáty, v ktorých sa príslušný zákon pripravuje, sú označené *). Titul psychológa je chránený v Portugalsku, Maďarsku, Holandsku, Nórsku, Grécku a NDR. Profesia psychológa je štátom uznávaná vo Švédsku, Poľsku a Maďarsku.

Niektoré národné asociácie plnia aj funkciu odborových združení (Dánsko, Švédsko, Nórsko, Fínsko).

Federácia sa bude usilovať o spoluprácu aj s ostatnými psychologickými asociáciami v Európe.

Jozef Daniel

K 80. NAROZENINÁM E. H. ERIKSONA

Poznámka redakcie:

Pre internú informáciu našej psychologickej obce uverejňujeme biografickú noticku o E. H. Eriksonovi, ktorého práce majú dnes svetovú publicitu a dosť často sa frekventujú — citujú alebo voľne parafrázujú — aj u našich domácich autorov a v diskusiách. Komorne ladený pohľad na osobnosť E. H. Eriksona približuje ho čitateľovi z málo známych aspektov a je vhodným doplnkom analytických a kritických štúdií, ktoré o Eriksonovi vyšli v ZSSR a ČSSR (napr. pozri L. I. Ancyferovú, Epigenetičeskaja koncepcija razvitija ličnosti E. G. Eriksona, in: Principy razvitija v psihologii. Moskva 1978; J. Koščo, Problémy vývinu a životnej cesty človeka v epigenetickej teórii E. H. Eriksona, in: Psychológia a patopsychológia dieťaťa, 1982, č. 4, s. 317—335).

Osmdesáté výročí narození Erika Homburgera Eriksona (nar. 15. 6. 1902) je příležitostí zvážit jeho význam pro vývoj světové psychologie a zároveň jeho aktuálnost pro současné psychologické myšlení.

Základní Eriksonův pojem, jímž je identita, není snadno zařadit. Jde o psychologické zachycení a ztvárnění podnětů obsažených v pojmech (někdy spíše motivech či „heslech“) jako je autenticita, seberealizace, pravé Já, domov, zakotvení v tradici a v hodnotách, uvědomělé ztotožnění se skupinou, jednota prožívání a jednání, integrace osobnosti atd.

Identita v Eriksonově smyslu se vytváří po celý život, ale vrcholem jejího hledání je zpravidla pozdní adolescence, případně mladá dospělost se svým zápasem o osobně uchopený smysl života. Toto období je také ústředním bodem Eriksonova zájmu o lidský život jako celek, pointou jeho koncepce „osmi věků člověka“.

Erikson programově reflektuje — u významných osobností, jejichž psychologií se zabývá, stejně jako u sebe — úzkou souvislost díla se životem, tvůrčího zápasu s hledáním osobního místa ve světě a ve společnosti. Bude tedy na místě založit i tuto stať biograficky.

Malý Erik byl „dítětem z rozvrácené rodiny“ — otec opustil matku ještě před jeho narozením. Vyrůstal v Německu, ale pro své šovinisticky naladěné vrstevníky byl stále „Dán“. Klasické gymnázium — jediné formální vzdělání, jehož se mu dostalo — kultivovalo jeho intelektuální citlivost, ale nenastartovalo ho k žádné standardní profesionální kariéře. Jako mnozí mladí Němci jeho doby se silně odcizil všemu, co zastávala buržoazní rodina. Prožíval těžkou osobní krizi, která by se — podle jeho slov — dala označit za hraniční stav mezi neurózou a adolescentní psychózou. Po maturitě místo studia na vysoké škole cestoval, či spíše toulal se po Evropě, zvláště po Itálii. Četl autory jako Schopenhauer, Nietzsche, Lao-tse a Silesius, přemýšlel a snil v nebezpečném zahledění do sebe. Krátce studoval umění, vystavoval velké dřevořezby, ale ani zde se nenašel.

Jako o své záchraně mluví Erikson o výzvě přítele Blose, aby se s ním podílel na vedení nekonvenční školy ve Vídni. Šlo o výchovu dětí z rodin Američanů, kteří se tam seskupili kolem Sigmunda Freuda. Mladý Erikson vychovával z valné části tím, že s dětmi maloval, hrál si a rozprávěl, v učebně i v přírodě. Silně ho zaujal Freudův kruh mladých spolupracovníků, přesvědčených, že nové učení nejen přináší jedinečnou racionální odpověď na osobní citové problémy, nýbrž je i svérázným příspěvkem k obecnějšímu hledání intelektuální a kulturní Evropy. Zde prodělal svůj experienciální psychoterapeutický výcvik u Anny Freudové a tomuto svému „novému domovu“, v němž našel osobní i profesionální identitu, zůstal až pietně věrný i v době, kdy ho jeho vlastní bádání vedlo podstatně jinou cestou.

V 31 letech byl nucen emigrovat do USA, kde se uplatnil jako psychoterapeut dospělých i dětí, během několika let také jako vědecký pracovník Harvardovy university. Pod Murrayovým vedením se věnuje dětské hře, která pro něj byla stejně prostředkem psychologického výzkumu jako nástrojem dětské psychoterapie.

Nikdy se nepřestal zajímat o problematiku výchovy dětí, již jsou věnovány již jeho první, evropské časopisecké stati. V Americe však roz-

šířil svůj pohled na výchovu o transkulturní dimenzi. Již v roce 1939 publikuje svá pozorování výchovy dětí — kojeneckým věkem počínaje — u indiánského kmene Siouxů. Jeho výsledky jsou zároveň významnou společenskou kritikou centralistického byrokratismu, snažícího se o „převýchovu“ Indiánů bez ohledu na jejich bytostnou mentalitu. Těmto otázkám je věnováno i několik pozdějších publikací.

Druhá světová válka zasáhla významně do Eriksonova díla. Zabýval se psychologií mužstva ponorky, bitevními neurózami, psychickým stavem osob v internačních táborech — ale zejména ideologií hitlerismu a jejím vlivem na německou mládež.

Po několika menších přípravných pracích vydává Erikson v roce 1950 poprvé své stěžejní dílo „Childhood and Society“ (druhé, rozšířené vydání vyšlo roku 1963). Jde o volnou kompozici statí věnovaných vztahům sociálních a individuálně-psychologických faktorů v lidském životě, světovému názoru a výchově u Siouxů a Yuroků, hře normálně i patologicky se vyvíjejících dětí a dalším otázkám, přičemž obecné úvahy jsou vždy doloženy poutavými kasuistikami pacientů, normálních osob i historických osobností. Ústřední místo v této kompozici má kapitola „Teorie infantilní sexuality“, kriticky rozvíjející psychoanalytickou tradici, a kapitola „Osm věků člověka“, obsahující originální periodizaci lidského života na osm období, z nichž každé se vyznačuje specifickou interakcí somatických, psychických a společenských faktorů. (Viz překlad manželů Langmeierových, vydaný Krajským pedagogickým ústavem v Praze, 1968.) Kniha vyvolala živý ohlas mezi psychology, pedagogy, lékaři, sociology, i mezi studenty nejrůznějších oborů; byla brzy přeložena do řady jazyků.

V polovině padesátých let se Erikson vrací ke svému učiteli Freudovi — zkoumáním zrodu psychoanalýzy. Spojuje zde loajalitu a obdiv věrného žáka s psychologickou a historickou kritičností a objevností. Vidí Freuda, jak hledá východisko současně ze své těžké neurózy a z pout mechanisticky chápané fyziologie a psychologie své doby i z pout pokrytecké morálky a falešné ideologie (která např. v hysterii viděla mozkovou degenerativní poruchu příznačnou pro údajně méněcenné ženské pohlaví).

Postupem času obrací Erikson stále více svou pozornost k psychologické analýze historických osobností. Zakládá nové vědní odvětví — psychohistorii. Nejde o naivní redukci historických zákonitostí na zákonitosti psychologické. Ústředním motivem je myšlenka, že každá doba, každá kultura, každá společenská vrstva vytváří od útlého dětství hluboce zakořeněnou mentalitu svých účastníků a tato mentalita je mocným faktorem jak stability, tak historického pohybu. Svou první velkou psychohistorickou studii věnuje Martinu Lutherovi (Young Man Luther, 1958). Jde o odvážnou rekonstrukci těžkého konfliktního dětství a mládí této složité, tragické i reformátorské osobnosti, zápasící o svou identitu a ocitající se nejednou na hranici normy a psychopatie. Přináší pronikavé pohledy na tehdejší lidovou pověrečnou mentalitu, na rodinnou výchovu, školství, mnišství, sociální proměny a jim odpovídající generační pnutí.

O jedenáct let později následuje monografie věnovaná duchovnímu a sociálnímu vůdci Indie Máhatma Gándhímu (Gandhi's Truth, 1969). Tomuto muži se Erikson obdivoval již jako student. Ve zralém věku se vydává do Indie a na základě rozhovorů s účastníky dávných událostí (dělnická stávka v průmyslovém centru Ahmedabad, ve které se Gandhi poprvé angažoval svým typickým stylem nenásilného boje) nachází významný, dosud přehlížený uzlový bod životní cesty Gándhího. Přesně pointovanou analýzou života a díla objevuje Gándhího vnitřní zápas s vlastní hostilní agresivitou, která se nejednou skrytě a nebezpečně promítá do jeho učení a působení.

Ve svém posledním tvůrčím období se Erikson věnuje stále více psychologii hodnotové orientace a estetického života. Hledá základ estetického života v pozitivní motivaci, pramenící ze zdrojů příznačných pro jednotlivé období „osmi věků“. Etika tak není něčím, co život zvenčí omezuje, nýbrž něčím, co vede k jeho integraci, k naplnění jeho možností. Vedoucím motivem je i zde myšlenka identity: Má-li být člověk sám sebou, musí být v hlubokém smyslu intelektuálně i citově „doma“ ve společenství sdílených hodnot. Pro Eriksonovy čtenáře a posluchače to konkrétně znamená překročení tradičního amerického partikularismu směrem ke globální, všelidské identitě (Dimensions of a New Identity, 1974).

Nelze přehlížet slabiny a meze Eriksonova díla. Zejména jeho pojetí raného dětství zastarává díky současným empirickým výzkumům. Vágnost ústředního pojmu identity a převaha implicitních vymezení nad explicitními ztěžují porozumění jednotlivým myšlenkám i jejich využití v empirickém výzkumu. Důraz na estetiku vyjadřování nejednou oslabuje logickou strukturu textů. Avšak Eriksonův syntetický styl myšlení, jeho schopnost vidět každý detail somatopsychické individuality v kontextu sociokulturním a historickém představuje v tomto směru trvalý podnět pro moderní psychologii.

Pavel Říčan